

ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 364.3:336.144.38

Михайло Омелянович, канд. екон. наук, доц. Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Донецьк, Україна, e-mail: katrin-april@rambler.ru

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

Mykhailo Omelianovych, Cand. Sc. (Econ.), Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky, Donetsk, Ukraine, e-mail: katrin-april@rambler.ru

DEVELOPMENT OF SOCIAL BUDGETARY RELATIONS

Мета. Проаналізувати бюджетні відносини щодо виконання соціальної функції держави та соціального захисту населення України, надати оцінку фінансовим показникам видатків бюджету та соціальних витрат, розробити висновки та пропозиції щодо перезавантаження соціальних видатків.

Результати. Для удосконалення системи соціального захисту населення, реалізації принципу соціальної справедливості необхідно перезавантажити бюджетні витрати на соціальні нужди шляхом введення адресної соціальної допомоги. Це дозволить здійснити підвищення добробуту найбільш вразливих верств населення.

Наукова новизна. Досягнення фінансових перетворень розподілу бюджетних ресурсів і створення сприятливого соціального клімату в суспільстві на основі модернізації соціальної функції держави.

Ключові слова: соціальна функція держави, соціальний захист, соціальне забезпечення, бюджетні відносини, бюджетні видатки, адресність, перезавантаження.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України існують проблеми фінансового забезпечення соціального захисту населення. Це вимагає негайного їхнього вирішення для підвищення добробуту людей, створення сприятливого соціального клімату в суспільстві. У зв'язку із цим необхідно визначити основні шляхи удосконалення фіскального забезпечення соціальної функції держави та системи соціального захисту і соціального забезпечення найбільш вразливих верств населення на принципах соціальної справедливості і адресності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що проблемам реалізації соціальної функції держави і соціального захисту населення та його фінансовій складовій присвячено багато наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед них слід назвати роботи таких вчених, як С.О. Рибак, О.М. Пищиліна, Л.М. Колот, Т.І. Осовий, О.В. Зайчук, О.Р. Скрипнюк, Т.А. Агапова. Науковий інтерес до цих проблем надає підстави для отримання пропозицій щодо пошуку фінансових ресурсів для підвищення стандартів соціального за-

безпечення. Але динаміка соціально-економічного життя України вимагає проведення подальших аналітичних оцінок та пропозицій щодо вирішення проблеми соціального захисту.

Виклад основного матеріалу досліджень. Держава виконує соціальну функцію, спрямовану на забезпечення гідного життя людей, соціальний захист тих верств населення, які об'єктивно цього потребують (ветерани праці, ветерани війни, інваліди війни, інваліди, багатодітні сім'ї, самотні люди похилого віку і ін.); реалізацію конституційних гарантій основних громадянських прав особистості. Відсутність надійних інструментів державних регуляторів, корумпованість в різних гілках влади призвели до значного майнового розшарування населення.

Конституція (основний Закон) незалежної держави України була прийнята Верховною Радою України в 1996 р. Цей Закон свідчить про те, що держава функціонує для людини, відповідальна перед нею за свою діяльність. У розділі 2 Конституції України «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина» міститься теза про те, що саме людина визнається найвищою соціальною цінністю, а її права і свободи визначають спрямованість діяльності держави.

Комплекс закріплених у цьому розділі прав, свобод і обов'язків являє собою систему, складовими якої є особисті, громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні і екологічні права людини.

Держава створює умови для реалізації визначених прав і свобод громадянам України. Серед них є право на соціальний захист населення.

Соціальний захист охоплює виплату пенсій, пов'язаних з трудовою діяльністю, соціальних пенсій, соціальну допомогу, соціальну підтримку громадян, звільнених у запас або у відставку з воєнної служби тощо.

Джерелами коштів для соціального захисту є кошти державного бюджету, кошти місцевих бюджетів, податки на доходи фізичних осіб, цільові кошти підприємств і окремих громадян.

У 2013 р. соціальний захист громадян було передбачено майже 370 млрд грн, що становило 25% ВВП. Пріоритетами бюджетної політики держави залишаються збільшення гарантій та поліпшення соціальної підтримки населення. Бюджетом 2014 р. теж передбачено підвищення соціальних стандартів, а також обсяги ресурсів для їхнього належного фінансування.

Одним із основних питань, яке викликає масове неприйняття в суспільстві, є соціально-економічна нерівність людей. Особливо це стосується диференціації і соціального розшарування громадян за доходами. Розрив між найбільш забезпеченими і найбіднішими громадянами України сягнув в тридцять разів і більше. Саме нерівність громадян показує гостроту соціальної несправедливості, оскільки вона невиправдано надвелика. Подальше збільшення соціальної диференціації населення за доходами викликає невдоволення громадян, що виражається в мітингах, пікетах тощо. Для пом'якшення нерівності держава використовує соціальну допомогу, здійснює соціальні витрати, механізм субсидій і пільг.

Таким чином, у країні формується соціальна верства населення, яка має доходи, що в сотні разів (і значно більше) перевищують їхній мінімальний прожитковий рівень. Диференціація доходів викликає майнову диференціацію.

А оскільки, майно, що накопичено сім'єю, передається в спадок, то диференціація доходів буде посилюватися, що і спостерігається в теперішній час. Це свідчить про наявність проблеми соціальної рівності і справедливості під час розподілу доходів, а також проблему бідності.

До цього слід додати і те, що велика частина доходів перебуває в тіньовому секторі. Народні депутати вже неодноразово пропонували легалізацію доходів юридичних і фізичних осіб, з яких не сплачувалися податки, вносили відповідні проекти Законів. Обговорення цих питань справді є актуальним, тим паче, що за різними оцінками, тіньовий сектор в економіці України становить від 30 до 50 відсотків валового внутрішнього продукту [6]. За цих умов на легалізацію тіньових доходів громадян і підприємництва покладаються чималі економічні і соціальні надії. Це торкається створення прозорих умов діяльності підприємництва, виведення доходів населення із сектора тіньової економіки, зменшення корупції, збільшення податкових надходжень до державних і місцевих бюджетів, розширення робочих місць, збільшення реальної легальної заробітної плати, більшої захищеності підприємництва. Із цим усім можна цілком погодитися. Виникає запитання щодо джерел формування надвисоких доходів, неприйнятної диференціації населення щодо доходів. За все треба нести відповідальність, у тому числі і за нелегальні доходи.

Кожна освічена людина розуміє, що в умовах формування в Україні ринкової економіки за всі роки незалежності держави цивілізованим шляхом не можна було заробити надвисокі доходи, що в тридцять разів і більше перевищують доходи пересічного громадянина. Якщо суб'єкт буде приховувати джерела формування нелегальних доходів, не буде відповідальності і соціальної справедливості.

Легалізація тіньових доходів – це дуже серйозне явище. З одного боку, населення втратило свої грошові заощадження. Станом на початок 1992 р. вклади населення в каси Державного банку СРСР становили в Україні більше 80,0 млрд крб. До цих пір не з'ясовано, на які цілі і ким були витрачені чи присвоєні ці гроші. Може, частина їх знаходиться саме в доходах, що легалізуються, може, вивезені за межі України разом з громадянами, які виїхали з країни, як тільки це стало можливим. Думається, що питання, які пов'язані з нелегальними, прихованими доходами, треба ретельно дослідити для розробки аргументованих нормативно-правових актів.

До цього слід додати, що майже за 23 роки незалежності України пішло з життя ціле трудове покоління, яке напрацьовувало доходи, примножувало державну власність.

У цьому контексті є доречними пропозиції вчених стосовно несправедливої і нелегітимної приватизації державної власності. Особи, котрі були причетні до влади і управління на різних рівнях, за безцінь сконцентрували протягом 90-х років ХХ ст. об'єкти державної власності і цим самим збільшили, а точніше, сформували свої капітали.

Справді українські громадяни у своїй більшості прагнуть отримати матеріальну компенсацію за несправедливу приватизацію. Сучасні українські нуво-

риші повинні виплатити суспільству цю компенсацію і саме таким чином – реабілітувати та легалізувати свої капітали і перед народом і перед правосуддям.

З другого боку, в українському суспільстві постійно зростає частка людей, котрі отримують соціальну допомогу або користуються тими чи іншими пільгами. Витрати держави на соціальні цілі видно із даних таблиці 1. Треба сказати, що бюджетні відносини в державі є найбільш важливими і такими, що торкаються кожної людини, особливо це соціальний захист і соціальне забезпечення [1; 2].

Таблиця 1 – Бюджетні кошти на реалізацію програми із соціального захисту і соціального забезпечення в Україні

Показники	Одиниці виміру	2011 р.	2012 р.	2012 р. в % до 2011 р.
Бюджетні кошти на соціальний захист і соціальне забезпечення	млрд грн	63,6	75,25	118,3
З них: соціальний захист пенсіонерів	млрд грн	40,6	64,5	158,9
У тому числі дотації на виплату пенсій, надбавок, підвищень	млрд грн	22,8	49,17	215,6
Покриття дефіциту Пенсійного фонду України	млрд грн	17,8	15,3	85,9

Як видно із наведених в таблиці 1 даних, витрати на соціальні нужди у 2012 р. збільшилися у порівнянні з 2011 р. на 18,3%. До речі, частка цих витрат становить 19% в державному бюджеті України.

Аналіз показує, що необхідно модернізувати систему соціального захисту та надання соціальних послуг у напрямках стандартизації видів соціальних послуг і категорій отримувачів; послідовності впровадження і дотримання адресності, доступності й якості послуг; підвищення ефективності механізмів забезпечення адресних соціальних послуг.

За 2011-2012 рр. найбільшими темпами зростали дотації на виплату пенсій, надбавок, підвищень. Покриття дефіциту Пенсійного фонду країни становило: у 2011 р. – 17,8 млрд грн, а в 2012 р. – 15,3 млрд грн. Бюджетні кошти на соціальний захист пенсіонерів з 2011 р. по 2012 р. зросли майже в 1,6 разу [1].

Слід підкреслити, що тенденція зростання соціальних витрат держави на соціальне забезпечення намітилася ще в 2004 р. Так, якщо у 2003 р. соціальні витрати становили 12,1% до витрат державного бюджету, то в 2004 р. – 15,1%, а в 2005 р. – 27,3%. Це велике навантаження на державний бюджет [1]. Водночас, незважаючи на зростання соціальних витрат держави, значна чисельність населення отримує недостатню для гідного життя соціальну допомогу.

Думається, що до кінця залишаються невирішеними питання доцільності і ефективності державних соціальних витрат окремим категоріям громадян України.

За даними центру суспільної адвокатури, які наведено у таблиці 2, за 2011 р. в Україні кількість пільговиків становила 18,223 млн осіб.

Таблиця 2 – Кількість пільговиків в Україні

млн осіб

Категорія	Кількість осіб
Ветерани праці	4,6
Ветерани війни	2,8
З них учасники бойових дій	0,325
Інваліди війни	0,223
«Чорнобильці»	1,9
Інваліди	2,6
Діти війни	6,1
Всього	18,223

Таким чином, в Україні пільги отримує значна частина населення, а кількість категорій пільг становить 380 видів.

Основною причиною недосконалого соціального забезпечення є безадресність надання соціальної допомоги. Доцільно, наприклад, диференціювати соціальні виплати під час народження дитини, враховуючи матеріальне становище сімей (за наявності неприпустимої в суспільстві соціальної диференціації населення за доходами). За оцінками державних службовців, лише 25% соціальної допомоги скеровується дійсно тим, хто її вимагає. Інститут демографії і соціальних досліджень НАН України визначив, що 10% найбідніших українців отримують лише 2% пільг, а 10% найбагатших – 22%.

Не зайвим буде провести і документальну інвентаризацію пільговиків, щоб вилучити недобросовісність та елементи корупції, які мають місце під час отримання соціальних пільг.

Система надання соціальних виплат пільг повинна має бути прозорою і зрозумілою. Наприклад, доцільною має бути прозорість щодо кількості громадян, котрі користуються транспортними пільгами.

Заслугує на увагу і значна диференціація власне пенсій. Наприклад, пенсії державних чиновників, народних депутатів, колишніх членів уряду, прокуратури, правоохоронних органів і ін. перевищують 20 тис. грн, в той час, як пересічні громадяни (переважна більшість) отримують пенсії всього біля 1 тис. грн.

Незважаючи на емоційне сприйняття людьми перегляду пенсій (особливо із зменшенням за такої диференціації), все ж це питання вимагає вирішення.

Вимагає модернізації механізм соціального забезпечення. Назріла необхідність переходу від безсистемного надання коштів до конкретних, адресних виплат, а також збільшення соціального забезпечення людей з обмеженими можливостями [4; 5].

Державні можливості щодо соціального захисту та соціального забезпечення характеризуються постійним збільшенням в загальній сумі видатків зведеного бюджету України. Їхню динаміку протягом 2003-2012 рр. показано в таблиці 3.

Таблиця 3 – Видатки зведеного бюджету України за функціональною класифікацією видатків за 2003-2012 рр.

млн грн

Видатки	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. в % до 2003 р.
Загальнодержавні функції	10017,9	12302,4	15480,9	19891,9	24270,9	30829,2	33156,0	44902,5	49874,7	54590,2	544,9
Оборона	5279,6	6185,8	6041,0	6400,7	9416,5	11733,0	9663,3	11347,1	13242,2	14486,9	274,4
Громадський порядок, безпека та судова влада	5843,6	7875,9	10226,8	12718,8	18445,7	27080,9	24346,1	28825,6	32637,7	36681,2	627,8
Економічна діяльність	12215,5	18703,7	19115,1	27341,1	40523,4	51322,4	39753,0	43832,4	57124,1	62377,4	510,6
Охорона навколишнього природного середовища	920,9	1183,3	1252,5	1636,6	2241,3	2764,7	2538,8	2872,4	3890,7	5297,9	575,3
Житлово-комунальне господарство	1823,3	2665,3	3914,2	8024,1	5900,3	8968,5	7498,1	5431,3	8679,3	20059,6	1100,2
Охорона здоров'я	9708,2	12159,4	15476,5	19737,7	26717,6	33559,9	36564,9	44745,4	48961,6	58453,9	602,1
Духовний та фізичний стан розвитку	2052,5	2695,9	3449,8	4328,4	5687,8	7916,1	8330,2	11525,4	10754,9	13639,6	664,5
Освіта	14977,7	18333,2	26801,8	33785,0	44333,6	60959,4	66773,6	79826,0	86253,6	101560,9	678,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	12953,2	19310,5	39940,2	41419,9	48517,3	74069,7	78775,4	104534,9	105434,8	125306,9	967,4

Джерело: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України

Частка соціальних витрат становила: в 2003 р. – 17,1%, а в 2012 р. – 25,4%, тобто зросла як в абсолютній сумі, так і за відносним показником.

Якщо проаналізувати зростання усіх видатків зведеного бюджету України за 2003-2012 рр., то видно, що найбільш високі темпи спостерігалися щодо видатків на житлове-комунальне господарство (в 11 разів), на соціальний захист і соціальне забезпечення (в 9,7 разу). Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення майже в 2 рази перевищують видатки на економічну діяльність, розвиток якої і створює ресурсні умови для соціального захисту населення.

Разом з цим система соціального захисту населення з боку держави, її укріплення є інструментом зниження впливу життєвих ризиків, сприяє соціальній згуртованості і економічному розвитку.

Особливо це проявляється в період світових фінансових криз, коли як антикризові заходи країни використовують: підвищення пенсійних виплат, розширення охоплення населення соціальною допомогою, послугами системи охорони здоров'я, збільшення допомоги з безробіття тощо. Це свідчить про велику роль системи соціального захисту як механізму заміщення доходів та інструменту боротьби з економічними спадами.

Для модернізації системи соціального захисту населення необхідно ввести єдиний принцип його надання – нужденність. Для цього треба розвивати адресну систему соціальної допомоги та розподіл державних фінансових ресурсів. Це дасть можливість забезпечити соціальні виплати вразливим категоріям громадян, досягти соціальної справедливості в розподілі фінансових ресурсів, у забезпеченні реального соціального захисту та закласти основи для стабільності в суспільстві.

Висновки. Необхідна перезагрузка бюджетних витрат на соціальний захист і соціальне забезпечення громадян шляхом дотримання фінансової і соціальної дисципліни з боку держави, підприємництва, громадян, врегулювання надання безоплатних послуг конкретним категоріям громадян, пом'якшення диференціації соціальних виплат між різними верствами пенсіонерів.

Заходами, які сприятимуть суспільній злагоді, є гармонійність відносин між інтересами усіх громадян і держави.

Оновлення системи управління бюджетними відносинами необхідно відбудовувати на основі їхньої прозорості, формуванні довіри населення до влади, оперативного реагування на зміни у фінансовій сфері та соціально-економічному житті людей.

Список літератури / References:

1. Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.niss.gov.ua/articles/859>>. “About the internal and external situation of Ukraine in 2012: Annual message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine”, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/859>.
2. Державний сайт служби статистики 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

“State statistics service site 2012”, available at: www.ukrstat.gov.ua.

3. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

“Ministry of Finance of Ukraine”, available at: www.minfin.gov.ua.

4. Пищуліна О.М. Криза розподільчої пенсійної системи в Україні та напрями диверсифікації «пенсійного портфеля»: аналіт. доп. / О.М. Пищуліна, О.П. Коваль, А.М. Авчухова. – К.: НІСД, 2010. – 104 с.

Pyshchulina, O.M., Koval, O.P. and Avchukhova, A.M. (2010), *Kryza rozpodilchoi pensynoi systemy v Ukraini ta napriamy dyversyfikatsii “pensynoho portfeliia”* [The crisis of distributive pension system in Ukraine and direction of diversification “retirement portfolio”], NISD, Kiev, Ukraine.

5. Гура М. Пенсійна реформа: Виклик для України / М. Гура / За ред. М. Свенчіцькі, І. Чапко, А. Єрмошенко. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2008. – 68 с.

Hura, M. (2008), *Pensiyna reforma: Vyklyk dlia Ukrainy* [Pension reform: a challenge for Ukraine], Analitychno-doradchyu tsentr Blakytnoi strichky PROON, Ukraine.

6. Мюлер С. Теневые доходы хотят легализировать / С. Мюлер // Голос України. – 2013. – 29 листоп. – С. 2.

Miuler, S. (2013), “Want to legalize shadow income”, *Holos Ukrainy*, November, 29, p. 2

7. Скрипнюк О.Р. Принципи соціальної та правової держави: єдність чи конфронтація / О.Р. Скрипнюк // Людина і політика. – 2001. – № 1. – С. 137-144.

Skrypniuk, O.R. (2001), “Principles of the social and legal state: unity or confrontation”, *Liudyna i polityka*, no. 1, pp. 137-144.

8. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 230 с.

Zaichuk, O.V. and Onishchenko, N.M. (2006), *Teoriia derzhavy i prava* [Theory of state and law], Yurinkom Inter, Kiev, Ukraine.

Цель. Проанализировать бюджетные отношения по выполнению социальной функции государства и социальной защиты населения Украины, дать оценку финансовым показателям расходов бюджета и социальных затрат, разработать выводы и предложения по перегрузке социальных расходов.

Результаты. Для усовершенствования системы социальной защиты населения, реализации принципа социальной справедливости необходимо перегрузить бюджетные расходы на социальные нужды путем введения адресной социальной помощи. Это позволит осуществить повышение благосостояния наиболее уязвимых слоев населения.

Научная новизна. Достижение финансовых превращений распределения бюджетных ресурсов и создание благоприятного социального климата в обществе на основе модернизации социальной функции государства.

Ключевые слова: социальная функция государства, социальная защита, социальное обеспечение, бюджетные отношения, бюджетные расходы, адресность, перезагрузка.

Purpose. Analyze budgetary relations for the implementation of the social function of the state and social protection of the population of Ukraine, to assess the financial performance

of budget expenditures and social costs, develop conclusions and recommendations on an overload of social spending.

Results. In order to improve the social welfare system, the implementation of the principle of social justice must reboot budget expenditures on social needs by introducing targeted social assistance. This will allow for the well-being of the most vulnerable populations.

Scientific novelty. Achieving financial transformations allocation of budgetary resources and the creation of a favorable social climate in the community-based modernization of the social functions of the state.

Keywords: social function of the state, social protection, social security, fiscal relations, fiscal spending, targeting, reboot.

Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук, проф. Азарян О.М. Дата надходження рукопису 16.07.2013 р.

УДК [005:336.221]:334.72

Валентина Орлова, канд. екон. наук,
проф.¹,
Маріанна Куцеволова²

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Донецьк, Україна,
1 – e-mail: bank@kaf.donduet.edu.ua;
2 – e-mail: mvd.91@mail.ru

СТРАТЕГІЯ АДМІНІСТРУВАННЯ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ

Valentina Orlova, Cand. Sc. (Econ.), Prof.¹, Donetsk National University of Economics and
Marianna Kutsevolova² Trade named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky,
Donetsk, Ukraine,
1 – e-mail: bank@kaf.donduet.edu.ua;
2 – e-mail: mvd.91@mail.ru

THE STRATEGY OF ADMINISTRATION OF THE SIMPLIFIED SYSTEM TAXATION

Мета. Метою статті є виявлення особливостей податкового адміністрування спрощеної системи оподаткування та розробка стратегічних напрямків удосконалення адміністрування єдиного податку.

Методика. У процесі дослідження використано: методи теоретичного узагальнення і порівняння (для уточнення поняття «податкове адміністрування»); порівняльного аналізу (порівняння і аналіз законодавчих та нормативно-правових актів за спрощеною системою оподаткування, обліку та звітності).

Результати. На підставі проведеного дослідження процесу адміністрування спрощеної системи оподаткування України розроблено стратегічні напрямки удосконалення адміністрування єдиного податку.

Наукова новизна. Авторське тлумачення терміна «податкове адміністрування», розробка стратегічних напрямків розвитку адміністрування спрощеної системи оподаткування.

Практична значущість. Отримані результати спрямовані на розвиток податкового адміністрування осіб, які перебувають на спрощеній системі оподаткування.